

Η συμβολή ενεργών πολιτών στην διαμόρφωση νέων αξιακών προτύπων αειφορικής τουριστικής ανάπτυξης

Νεζάμ Τζαμπερής

Υπ. Διδάκτορας Πανεπιστημίου Αιγαίου

tzaberis@rhodes.aegean.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η υποστηριζόμενη ως βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, η οποία προωθείται από τα οικονομικά κέντρα για να προσκομίσει οφέλη υπέρ του κεφαλαίου, δεν φαίνεται να συμβαδίζει με τις αρχές της αειφόρου ή βιώσιμης ανάπτυξης, που έχει ως στόχο τη συμπόρευση της οικονομίας, της κοινωνίας και του περιβάλλοντος. Η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία, μέσω της παροχής κατάλληλων εφοδίων, μπορεί να συνεισφέρει στην αρμονική συνύπαρξη των τριών αυτών πυλώνων της αειφορίας, ώστε να κατανοηθούν οι δυσμενείς επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού, να αφομοιωθεί η σημασία της διατήρησης των περιβαλλοντικών αξιών, συμβάλλοντας στην υιοθέτηση νέων προτύπων τουριστικής ανάπτυξης. Σε αυτήν την κατεύθυνση, σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδειχθεί η συμβολή των ενεργών πολιτών στη διαμόρφωση κατάλληλων πλαισίων αειφορικής διαχείρισης του πολιτισμικού και ευρύτερου περιβαλλοντικού πλούτου, και της προώθησης μέσω της εκπαίδευσης μορφών τουριστικής ανάπτυξης στις οποίες θα ενυπάρχει το ηθικό υπόβαθρο, με απώτερο στόχο την ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού για τη διαφύλαξη του περιβάλλοντος.

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: Θεωρία της ΠΕ και της Εκπαίδευσης για το Περιβάλλον και την Αειφορία

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Τουριστική ανάπτυξη, πολιτιστική κληρονομιά, ενεργός πολίτης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μη βιώσιμη ανάπτυξη, που προωθείται σχεδόν από κάθε οικονομική δραστηριότητα, ασκεί σοβαρές πιέσεις ακόμα και στην επιβίωση των οργανισμών (Ξανθάκου, 2011: 11-12· Κατσίκης, 2009· Suzuki, 2010). Οι επιπτώσεις είναι συνολικές και διαφαίνεται ότι πηγάζουν, κυρίως, από προβλήματα κρίσης αξιών και προσαρμογής της ανθρώπινης συμπεριφοράς αντανακλώντας τον τρόπο που αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος τη θέση του στο συνολικό οικοσύστημα και το πολιτισμικό υπόβαθρο του συστήματος των αξιών του. Η δεινή κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει η ανθρωπότητα οφείλεται, κυρίως, στις υιοθετημένες από τον ίδιο τον άνθρωπο επιλογές προς την κατεύθυνση την άνευ όρων και ορίων ικανοποίηση υλιστικών αναγκών (Webster & Johnson, 2008) και προσκόλληση στον καταναλωτικό πολιτισμό (Dahl, 2007). Η πρακτική αυτή, η οποία εφαρμόζεται κατά κόρον από τις κοινωνίες των αναπτυγμένων χωρών, και σε βάρος των υπο ανάπτυξη, είναι αποτέλεσμα της ελκυστικής επιθυμίας της πλεονεξίας (BIC, 2005: 6) και της απαξίωσης της παραδοσιακής ηθικής και του συστήματος αξιών (Taylor, 2006), που κατά βάση θεωρείται ότι ευθύνονται για την ανατροφοδότηση της κατάστασης (Κατσίκης, 2005: 279).

Σε αυτόν τον κυκεώνα της διαίωσης και συσσώρευσης περίπλοκων και πολυδιάστατων περιβαλλοντικών προβλημάτων, παραμένει να προϊσταται στο προσκήνιο των αποφάσεων και πολιτικών, το καπιταλιστικό, καταναλωτικό σύστημα (Huckle, 2012) ως ρυθμιστικός παράγοντας μονοπώλησης της αγοράς από λόμπι πολυεθνικών (Νικολάου, 2011), οι οποίες ασκούν πιέσεις προς κάθε κατεύθυνση για την εξασφάλιση της επεκτατικής τους πορείας εις βάρος των ασθενέστερων (Γεωργόπουλος κ.ά., 2014). Η ασφυκτική αυτή καταπίεση δεν περιορίζεται σε ορισμένα σημεία της γης, αλλά «έχει το ελεύθερο της παγκοσμιοποιημένης αγοράς μαζί με το 'βρώμικο μυστικό' του μεγάλου κεφαλαίου που προσπορίζει κέρδη, χωρίς να αναλαμβάνει τα κόστη για τις 'αρρώστιες' της ανάπτυξης» (Ξανθάκου & Καΐλα, 2011: 19). Δεν φαίνεται να είναι αποδεκτό το αυτονόητο, ότι σε αυτήν τη γαλάζια σφαίρα του σύμπαντος ο άνθρωπος αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του οικοσυστήματος και η ύπαρξή του διέπεται από τους νόμους της φύσης. Κατά αυτόν τρόπο, η ζωή, η ελευθερία και η προσωπική ασφάλεια, που είναι βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και από τα οποία προκύπτουν σωρεία άλλων δικαιωμάτων αναγνωρισμένα από το διεθνές δίκαιο, καταστρατηγούνται από μια μικρή μερίδα προνομιούχων ανθρώπων για χάρη των πλεονεκτημάτων των τεχνολογικών καινοτομιών (Tzaberis et al., 2014).

Στην πραγματικότητα αυτή, μέσα στη φρενήρη αναζήτηση του κέρδους εντάσσεται και η τουριστική βιομηχανία, η οποία επεκτείνεται ραγδαία σαρώνοντας στο πέρασμα της μεγέθυνσής της τη χλωρίδα και την πανίδα, τα δάση, τα φυσικά οικοσυστήματα και, σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και προστατευόμενες περιοχές. Μολονότι για την αδειοδότηση τουριστικών θερέτρων απαιτείται μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων, γιγάντια έργα ανοικοδόμησης ολοκληρώνονται χωρίς ούτε δείγμα εφαρμογής κάποιων αρχών της αειφόρου ανάπτυξης, όπως της προστασίας της βιοποικιλότητας (biodiversity), η οποία συμπεριλαμβάνει τόσο τη διατήρηση του ζωικού, του φυτικού και του ορυκτού πλούτου όσο και της φέρουσας ικανότητας (carrying capacity) των φυσικών συστημάτων. Παραβλέπεται πως ένα περιβάλλον έχει μία μετρήσιμη ικανότητα απορρόφησης δραστηριοτήτων, ένα συγκεκριμένο όριο μέσα στο οποίο το σύστημα λειτουργεί ομαλά χωρίς επιπτώσεις και μη αναστρέψιμες καταστροφές (McCool & Lime, 2001). Στον αντίποδα της θέσης περί της φέρουσας ικανότητας, οι Farrell & Marion (2002) υποστηρίζουν ότι η υπάρχουσα τεχνολογία είναι σε θέση να βελτιώσει τα όρια αντοχής του περιβάλλοντος σε κάποια δραστηριότητα. Η τοποθέτηση αυτή, ενδεχομένως, δεν εξετάζει τις επιπτώσεις στο περιβάλλον κατά τη διαδικασία παραγωγής αυτών των τεχνολογιών. Το πρόβλημα δεν περιορίζεται μόνο στην καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος αλλά επεκτείνεται στην υπέρογκη συσσώρευση στερεών αποβλήτων, στην υπερεκμετάλλευση των υδάτινων πόρων κ.ά.

Στην κατεύθυνση εξεύρεσης λύσεων για την εξισορρόπηση των προβλημάτων και την αειφορική λειτουργία τόσο των φυσικών όσο και των κοινωνικών συστημάτων είναι αναγκαία η ανάπτυξη της ηθικής πράξης, της πράξης φροντίδας που καθορίζει την ηθική συμπεριφορά (Θεοδωροπούλου, 2011: 198-199). Σε αυτήν την πορεία, απαιτείται αλλαγή του τρόπου σκέψης προσανατολισμένη σε έναν αξιολογικό κώδικα σεβασμού, που να εξετάζει το περιβάλλον στην ολότητά του ως φυσικό αλλά και ανθρωπογενές. Προς αυτό το ζητούμενο, η εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη έχει υποστεί κατεργασία στο χωνευτήρι της εμπειρίας, δίνοντας την ευκαιρία στα άτομα να ευαισθητοποιηθούν και να διαμορφώσουν περιβαλλοντική κουλτούρα, η οποία μεταφράζεται σε προστιθέμενη αξία περιβαλλοντικής γνώσης, κριτικής και δημιουργικής σκέψης και δεξιοτήτων για τη διερεύνηση, την ανάλυση και την

αντιμετώπιση των προβλημάτων μέσα από μια ολιστική οπτική (Λέκκας & Κολοκυθάς, 2009). Η εκπαιδευτική αυτή διαδικασία μπορεί να παρέχει ερεθίσματα για διαμόρφωση ευαισθητοποιημένων και ενημερωμένων ενεργών πολιτών, οι οποίοι να είναι σε θέση να συμβάλλουν στην ενδυνάμωση των τομέων εκείνων που επιτρέπουν την εδραίωση της αειφορίας από το επίπεδο των ιδεών και αρχών στο επίπεδο της εφαρμογής και της πράξης (Φλογαΐτη & Λιαράκου, 2012). Όπως τονίζουν οι Hoskins & Mascherini (2009), η ενεργοποίηση του πολίτη μέσω της εκπαίδευσης έχει ιδιαίτερη σημασία επειδή συμβάλλει σημαντικά στον τρόπο αλληλεπίδρασης και διασύνδεσης των ατόμων με την κοινωνία.

Η δραστηριοποίηση του πολίτη δομεί τα θεμέλια και χτίζει γέφυρες μετάβασης από τον εγωκεντρικό υλισμό στο όραμα της ενότητας και της αλληλεγγύης για όλη την ανθρώπινη οικογένεια. Σε αυτό το όραμα κάθε άνθρωπος είναι ένα παραγωγικό μέλος της κοινωνίας. Έτσι δημιουργείται μια εξαιρετική βάση ώστε να αναπτυχθεί η αίσθηση της ατομικής ευθύνης για την ευημερία όλων των ανθρώπων στον πλανήτη και των μελλοντικών γενεών, όπως υπάρχει στην καρδιά της έννοιας της αειφορίας (Dahl, 2012). Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα εργασία επιχειρεί να αναδείξει τη σημασία των εναλλακτικών μορφών τουρισμού, οι οποίες μπορούν να βρουν αειφορικό τρόπο εφαρμογής με την ενεργή συμμετοχή των ατόμων και ομάδων στην κατεύθυνση διατήρησης των φυσικών πόρων και διαφύλαξης του περιβάλλοντος.

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ

Διανύουμε μια εποχή όπου οι επιβαλλόμενες πιέσεις από τη βιομηχανοποιημένη εργασία ωθούν το άτομο να εκπαιδευτεί για να υπηρετήσει ως ένα νέο είδος επιχειρηματικού πολίτη που χαράζει την πορεία της ζωής του σε μια ολοένα και πιο διασυνδεδεμένη παγκόσμια κοινότητα (Camicia & Franklin, 2011). Μια κοινότητα, κατά το πλείστο, εξυπηρέτησης συμφερόντων, όπου «η ίδια η έννοια της δημοκρατίας αλλάζει ριζικά. Αντί να αναφέρεται σε τρόπους με τους οποίους η πολιτική και θεσμική ζωή διαμορφώνονται από δίκαιη, ενεργό, ευρεία και πλήρως ενημερωμένη συμμετοχή, η δημοκρατία ορίζεται ολοένα και περισσότερο ως κτητικός ατομικισμός στο πλαίσιο μιας δήθεν οικονομίας της ελεύθερης αγοράς» (Apple, 2011: 21). Η πραγματικότητα αυτή φανερώνει τον ελάχιστο βαθμό στον οποίο υποστηρίζεται η ιδιότητα του πολίτη. Μια ιδιότητα κοινωνικού χαρακτήρα που προσδιορίζει τη θέση ενός ισότιμου ατόμου στην κοινότητα (Νικολάου, 2006). Ουσιαστικά, δεν φαίνεται να προωθούνται ερεθίσματα για τη διαμόρφωση της ιδιότητας του πολίτη, η οποία οφείλει να περιλαμβάνει υπευθυνότητα, ενεργητικότητα, προώθηση των αξιών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της συνεργασίας, της ηθικής, της πνευματικής, της πολιτιστικής, ακόμη και της φυσικής εξέλιξης του ατόμου (Eurydice, 2012). Μολονότι για την ανεύρεση αποδοτικότερων μεθόδων και τεχνικών ενεργοποίησης των πολιτών έχουν διατεθεί υπέρογκα ποσά σε έρευνες (Lieberman et al., 2014), τα συμπεράσματα φανερώνουν χαμηλή αποτελεσματικότητα (Nicolaidis, 2013), ενδεχομένως εξαιτίας των εφαρμοζόμενων πρακτικών οι οποίες δεν επιτρέπουν στα άτομα να αναπτύξουν ουσιαστικά τις δυνατότητες της σκέψης τους, αλλά στοχεύουν στη διαμόρφωση συντεταγμένων και υπάκουων πολιτών (Jickling & Walls, 2007, 2012).

Η βολική αυτή για το σύστημα κατάσταση, μαζί με την ανοχή ή την άγνοια και των ιδίων των πολιτών, οδηγεί τους εμπλεκόμενους στον μαζικό τουρισμό να συνεχίζουν να προωθούν τις καταστρεπτικές πρακτικές τους σε βάρος της εκάστοτε τοπικής κοινωνίας. Η επέκταση των άμεσων και έμμεσων προβλημάτων θα συνεχίσει να διαιωνίζεται αν δεν υπάρξει η συνειδητοποίηση του μεγέθους των επιπτώσεων, που

πολλές φορές υποθάλπονται ή παραγκωνίζονται μπροστά στην ανάγκη ενός πενιχρού εποχιακού μισθού. Η παγιωμένη αυτή αντίληψη μπορεί να ανατραπεί μέσω της γνώσης και της διαμόρφωσης θετικών προς το περιβάλλον συμπεριφορών, ώστε τα άτομα υπό την ιδιότητα του ενεργού πολίτη να συμμετέχουν στις αποφάσεις για τα δρώμενα στον τόπο τους. Ο ενημερωμένος και διορατικός αυτός πολίτης δεν θα θυσιάζει τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του τόπου του για χάρη της βραχυπρόθεσμης οικονομικής ανάπτυξης. Θα υπερασπίζεται και θα υπηρετεί, για το κοινό συμφέρον, τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης για παράλληλη οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική συμπόρευση.

Η ενεργοποίηση του πολίτη σε τοπικό επίπεδο για την επίτευξη εναλλακτικών αιφορικών μορφών τουριστικής ανάπτυξης έχει διπλό όφελος, ως διαδικασία και ως αποτέλεσμα. Από την άποψη της διαδικασίας, θεωρείται ένα σπουδαίο εργαλείο για την ουσιαστική βελτίωση των συνθηκών σε μια κοινωνία, ενώ από την οπτική του αποτελέσματος εξασφαλίζει τις προϋποθέσεις για μια καλύτερη ποιότητα ζωής και την προστασία του περιβάλλοντος. Τα πλεονεκτήματα αφορούν παράλληλα τις τοπικές αρχές αλλά και τους πολίτες. Στο επίπεδο της διαδικασίας αποφάσεων ο ενεργός πολίτης μαθαίνει και ενημερώνεται από το κράτος για όλα εκείνα τα θέματα που αφορούν την καθημερινότητά του, τις ανάγκες, τις επικείμενες αλλαγές ή μέτρα και γενικότερα τις σχεδιαζόμενες πολιτικές. Ταυτόχρονα, καθώς γνωρίζει πληρέστερα τα τεκταινόμενα στην περιοχή του, συμβάλλει διαφωτίζοντας τις αρχές για τις ανάγκες και τα προβλήματα, και ενημερώνοντας για τον καλύτερο δυνατό τρόπο εφαρμογής των ζητούμενων μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος με γνώμονα το κοινό συμφέρον. Κατά αυτόν τον τρόπο οι τοπικές ομάδες αποκτούν έναν σχετικό έλεγχο στη διακυβέρνηση του τόπου τους, πετυχαίνουν καλύτερα αποτελέσματα και μια βελτιωμένη τοπική πολιτική. Αντίστοιχα, οι αρχές μαθαίνουν από τις τοπικές κοινωνίες για τις πραγματικές ανάγκες τους. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζονται ορθότερες πολιτικές αποφάσεις και αποτελέσματα από την εφαρμογή τους (Michels, 2011· Gaventa & Barrett, 2010: 27).

Η προώθηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού από τον ενεργό πολίτη στο πλαίσιο επίτευξης της αιφορικής ανάπτυξης εξυπηρετεί το κοινωνικό συμφέρον, και για το λόγο αυτό είναι σημαντικό να δοθεί η απαραίτητη βαρύτητα στις υπάρχουσες συνθήκες της διασυνδεδεμένης παγκόσμιας κοινότητας με αφετηρία σε κάθε περίπτωση την τοπική δράση. Οι πολίτες θα πρέπει να μαθαίνουν τη συμμετοχή μέσα σε τοπικές δημοκρατικές διαδικασίες, οι οποίες θα έχουν την αντιστοιχία τους στο παγκόσμιο επίπεδο, έτσι ώστε να γίνεται αυτόματα η σύνδεση με το ευρύτερο πεδίο (Battistoni et al., 2009).

ΒΙΩΣΙΜΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η επεκτατική πορεία του μαζικού τουρισμού κατά τις τελευταίες δεκαετίες επέφερε τροποποιήσεις τόσο στο είδος και την ποιότητα των παροχών των ταξιδιωτών όσο και στην οικονομική ανάπτυξη των προορισμών. Τα στοιχεία των αφίξεων, που από 25 εκατομμύρια το 1950 αυξήθηκαν σε 1087 εκατομμύρια το 2013 (UNWTO, 2014), κατατάσσουν τον τουρισμό στις μεγαλύτερες και ταχύτερα αναπτυσσόμενες παγκόσμιες βιομηχανίες. Οι μεγάλες τουριστικές επιχειρήσεις φαινομενικά παρουσιάζονται ως πρωτοστάτες της ανάπτυξης, ενώ στην πραγματικότητα λειτουργούν μονομερώς υπέρ των συμφερόντων τους. Το παραγόμενο κέρδος δεν επενδύεται συνήθως τοπικά αλλά προωθείται σε άλλες χώρες. Οι τοπικοί φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι εμπορευματοποιούνται. Για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών

χρησιμοποιούνται, κυρίως, βιομηχανοποιημένα εισαγόμενα προϊόντα (Βενετσανοπούλου, 2006) και σε σπάνιες περιπτώσεις τα τοπικά. Για τη διασκέδαση και την ψυχαγωγία επιτρέπεται κάθε είδους ηχορύπανση και διατάραξη ισορροπιών. Προκαλείται ρύπανση του αέρα και των υδάτων, αυξάνεται ο όγκος των απορριμμάτων, αποψιλώνονται τα δάση, υποβαθμίζεται αισθητικά το περιβάλλον, υποβαθμίζονται τα φυσικά οικοσυστήματα. Το μόνο όφελος από αυτήν τη θορυβώδη ανάπτυξη για τον τοπικό πληθυσμό είναι η δημιουργία κάποιων θέσεων εργασίας.

Τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας των απαιτήσεων των διεθνών τουριστικών πρακτόρων, επιβάλλεται η παροχή στους τουρίστες υπηρεσιών all inclusive οι οποίες τους περιορίζουν μέσα στις ξενοδοχειακές μονάδες, με αποτέλεσμα τη συρρίκνωση των εργασιακών θέσεων, τη μείωση της κινητικότητας στην αγορά και κατ' επέκταση πολλαπλές επιδράσεις και επιπτώσεις στις τοπικές κοινωνίες (Cooper et al., 2008).

Η ζήτηση συγκεκριμένων προορισμών δημιουργεί τεράστιες πιέσεις στους φυσικούς και υδατικούς πόρους των περιοχών (Κοκκώσης κ.ά., 2011: 106-107). Το σοβαρό αυτό πρόβλημα της υπεράντλησης του νερού για την κάλυψη αναγκών του μαζικού τουρισμού στα άνυδρα νησιά του αιγαίου δεν φαίνεται να συμβαδίζει με την αρχή της προσληπτικότητας, η οποία αποτελεί τον συνδετικό κρίκο μεταξύ της αειφόρου ανάπτυξης και της περιβαλλοντικής διαχείρισης (Fennell & Ebert, 2004). Το νερό, το πολύτιμο αυτό αγαθό, απαραίτητο για κάθε οργανισμό και για την ανάπτυξη, το οποίο βρίσκεται σε οριακή επάρκεια ή ανεπάρκεια στα περισσότερα νησιά της χώρας, κατασπαταλάται χωρίς όρια από την τουριστική βιομηχανία, με κίνδυνο η έλλειψή του, όχι μόνο να επιφέρει οικονομική ύφεση στην τοπική κοινωνία, αλλά έως και ερημοποίηση. Η κατάσταση αυτή μπορεί να ανατραπεί αν δοθεί η δέουσα σημασία από τους ενεργούς πολίτες της τοπικής κοινωνίας στην αειφορική ποσοτική και ποιοτική διατήρηση και προστασία του νερού μέσω της ελάττωσης της ζήτησης και της εύρεσης εναλλακτικών πόρων (Thomas & Durham, 2003). Σημαντική συμβολή προς αυτή την κατεύθυνση μπορεί να προσφέρει η επαναχρησιμοποίηση του νερού από τα λύματα, που θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι των μακροπρόθεσμων προσπαθειών διαχείρισης του υδατικού δυναμικού (Alfarra et al., 2011).

Με γνώση, ευαισθητοποίηση, και ενεργή δράση των πολιτών μπορεί να αντικατασταθεί η εκμεταλλευτική πορεία του μαζικού τουρισμού με εναλλακτικές μορφές φιλοξενίας επισκεπτών, για τις οποίες χρησιμοποιούνται οι όροι «ήπιος τουρισμός», «ελεγχόμενος», «συμμετοχικός», «βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη» κ.ά. (Φαρσάρη, 2009: 50· Ανδριώτης, 2008: 72-73). Σε αυτές τις μορφές ελαχιστοποιούνται τα προβλήματα και οι επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού, ενώ παράλληλα πολλαπλασιάζονται τα οφέλη για την παρεχόμενες υπηρεσίες, το περιβάλλον, την πολιτιστική κληρονομιά και την κοινωνία. Εφαρμόζονται οι αρχές της ισότητας και του σεβασμού ανάμεσα σε όλους τους εμπλεκόμενους όπως αναδεικνύεται από τον παγκόσμιο κώδικα ηθικής για τον τουρισμό (UNWTO, 1999). Βασική επιδίωξη σε αυτήν τη μορφή ανάπτυξης είναι η επαναξιολόγηση και επαναδιαμόρφωση της τουριστικής βιομηχανίας με βάση τον σεβασμό προς το περιβάλλον και την κοινωνία. Σκοπός δεν είναι η μείωση της τουριστικής κίνησης, αλλά η αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών με παράλληλη αύξηση των θετικών. Η αειφορική αυτή διαδικασία ανοίγει νέους προορισμούς, επιμηκύνει την τουριστική περίοδο, βελτιώνει τις παρεχόμενες υπηρεσίες, προστατεύει το περιβάλλον, προωθεί τοπικά προϊόντα και υποστηρίζει οικονομικά την τοπική αγορά. Απαραίτητο σε αυτής της μορφής ηθικό τουρισμό είναι ο κατάλληλος προγραμματισμός για εξασφάλιση και κάλυψη των τοπικών αναγκών και των κατοίκων της κοινωνίας μέσα στην οποία αναπτύσσεται. Σε κάθε περίπτωση στο επίκεντρο αυτών των δραστηριοτήτων

είναι η οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική ισότητα βασισμένη σε έναν ηθικό κώδικα και έναν βιώσιμο χαρακτήρα.

ΕΝ ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΙ

Η ραγδαία ανάπτυξη της βιομηχανίας του μαζικού τουρισμού, μολονότι προσφέρει θέσεις εργασίας, έστω με πενιχρά ποσά, στη φρενήρη πορεία της καταστρέφει το φυσικό περιβάλλον, υπερεκμεταλλεύεται τους πόρους και δημιουργεί πολλές μορφές ρύπανσης. Όπως αναγράφει ο Παπαβασιλείου (2013: 10) «σε αυτό το ‘θέατρο του παραλόγου’ είμαστε θεατές μιας ζοφερής παράστασης, όπου η θερμοκρασία της γης αυξάνεται, οι πόροι της γης εξαντλούνται, τα είδη απειλούνται με εξαφάνιση και το χάσμα μεταξύ πλουσίων και φτωχών συνεχώς διευρύνεται με το ‘καρκίνωμα’ της οικονομικής κρίσης να παρουσιάζει ραγδαία ‘μετάσταση’...».

Σε αυτήν την ατραπό του ξέφρενου καταναλωτισμού και της μονομερούς οικονομικής μεγέθυνσης που προωθούν οι βιομηχανίες της εκμετάλλευσης, η προσέγγιση επίλυσης απαιτεί τη μετάβαση σε έναν πολιτισμό βιωσιμότητας που μπορεί να οικοδομηθεί στα θεμέλια της υπεύθυνης διαβίωσης. Μιας διαβίωσης η οποία να διέπεται από ηθικές και πνευματικές αξίες. Αυτές τις αξίες μπορεί να παρέχει η εκπαίδευση για το περιβάλλον και την αειφορία καθώς συμβάλλει ουσιαστικά στη διαμόρφωση ενεργών πολιτών. Η επιτυχία σε αυτόν τον τομέα θα επέλθει αν κατανοηθούν σε βάθος τα αίτια της υποβάθμισης και γνωστοποιηθούν ευρύτερα στην τοπική κοινωνία οι συνέπειες του μαζικού τουρισμού στο περιβάλλον, στους φυσικούς πόρους, στα οικοσύστημα και στην τοπική κοινωνία. Για τη βιωσιμότητα του τόπου, μέσα από την εφαρμογή εναλλακτικών μορφών τουρισμού που σέβονται το περιβάλλον και την κοινωνία, σημαντικός είναι ο ρόλος του ενεργού πολίτη. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι η συμμετοχή του πολίτη στα κοινά μπορεί να έχει θετικές επιδράσεις σε όλους τους τομείς λειτουργίας μιας κοινότητας. Η συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών, που μέσω της τοπικής δράσης επεκτείνεται στην παγκόσμια διακυβέρνηση, είναι απαραίτητη και μπορεί να θεμελιώσει έναν υπεύθυνο τρόπο ζωής που φτάνει ως τις ρίζες του σκοπού της ανθρώπινης ύπαρξης και των κινήτρων της. Το όραμα αυτό θα γίνει πραγματικότητα με αναδιάρθρωση των συστημάτων που καθοδηγούν τους θεσμούς, τους παράγοντες της οικονομίας, της ενημέρωσης και της εκπαίδευσης μέσα από έναν δημόσιο διάλογο μεταξύ όλων των τομέων της κοινωνίας σχετικά με τις αξίες της απαραίτητης συστημικής αλλαγής (BIC, 2010).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανδριώτης, Κ. (2008). *Αειφορία και εναλλακτικός τουρισμός. Αγροτουρισμός, ορεινός τουρισμός, οικοτουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός*. Αθήνα: Σταμούλη.
- Βενετσανοπούλου, Μ. (2006). *Η κρατική συμβολή στον τουρισμό. Εναλλακτικές μορφές τουρισμού*. Αθήνα: Interbooks.
- Γεωργόπουλος, Α., Νικολάου, Κ., Δημητρίου, Α., Γαβριλάκης, Κ., Μπλιώνης, Γ. (2014). *Γη. Ένας μικρός και εύθραυστος πλανήτης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Θεοδοροπούλου, Ε. (2011). Στο εργαστήριο της περιβαλλοντικής ηθικής: η φιλοσοφία, οι αξίες, η έννοια της φροντίδας. Στο Ε. Θεοδοροπούλου, Μ. Καΐλα, Μ. Bonnett & C. Larrère (επιμ.), *Περιβαλλοντική ηθική: από την έρευνα και τη θεωρία στην εφαρμογή* (σσ. 183-215). Αθήνα: Διάδραση.
- Κατσίκης, Α. (2005). Περιβαλλοντική εκπαίδευση: από τα οράματα της εφηβείας στο ρεαλισμό της ωριμότητας. *1ο Συνέδριο Σχολικών Προγραμμάτων Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης*, Ισθμός Κορίνθου, 23-25 Σεπτεμβρίου 2005.

- Κατσίκης, Α. (2009). Αξιοποίηση ανακυκλώσιμων υλικών και περιβαλλοντική εκπαίδευση. Ή πώς η ευρηματικότητα της τέχνης συναντά τη σοφία της Φύσης. 1ο πανελλήνιο διεπιστημονικό συνέδριο τέχνης και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης «*Η Τέχνη ως εργαλείο εκπαίδευσης για το περιβάλλον. Παιδαγωγικές/Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις για το Δάσος/Δέντρο & την Ανακύκλωση*» (σσ. 66-76), Αθήνα, 29-31 Μαΐου 2009.
- Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., Γκρίμπα, Ε. (2011). *Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Ζήτηση νέων προϊόντων τουρισμού*. Αθήνα: Κριτική.
- Λέκκας, Θ. & Κολοκυθάς, Γ. (2009). Η εξέλιξη των σχολικών προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. 1ο πανελλήνιο διεπιστημονικό συνέδριο τέχνης και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης «*Η Τέχνη ως εργαλείο εκπαίδευσης για το περιβάλλον. Παιδαγωγικές/ Εκπαιδευτικές προσεγγίσεις για το Δάσος/Δέντρο & την Ανακύκλωση*» (σσ. 25-41). Αθήνα.
- Νικολάου, Κ. (2011). Επιστήμη και κρίση: Προσεγγίζοντας την κοινωνικά δίκαιη έξοδο. *Πρακτικά 21ου Πανελληνίου Συνεδρίου Χημείας*, ΕΕΧ, Θεσσαλονίκη, 9-12 Δεκεμβρίου 2011.
- Νικολάου, Σ. Μ. (2006). Από την ιδιότητα του πολίτη στην ιδιότητα του ευρωπαίου πολίτη στη δημοκρατική πολιτεία – Ο ρόλος της εκπαίδευσης. *Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.Ε.Κ. «Κριτική, Δημιουργική, Διαλεκτική Σκέψη στην Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη*» (σσ. 445-454). Αθήνα, 13-14 Μαΐου 2006.
- Ξανθάκου, Γ. & Καΐλα, Μ. (2011). *Το δημιουργικής επίλυσης πρόβλημα*. Αθήνα: Διάδραση.
- Ξανθάκου, Γ. (2011). *Σχεδιάζοντας μια φανταστική οικογένεια*. Αθήνα: Διάδραση.
- Παπαβασιλείου, Β. (επιμ) (2013). *Αειφορικές τοπικές κοινωνίες: Πραγματικότητα ή Ουτοπία*; Ρόδος: Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Φαρσάρη, Ι. (2009). Εννοιολογικές προσεγγίσεις. Στο Μ. Σωτηριάδης & Ι. Φαρσάρη, *Εναλλακτικές και ειδικές μορφές τουρισμού. Σχεδιασμός, management και marketing* (σσ. 37-54). Αθήνα: Interbooks.
- Φλογαΐτη, Ε. & Λιαράκου Γ. (επιμ) (2012). *Η έρευνα στην εκπαίδευση για την αειφόρο ανάπτυξη*. Αθήνα: Πεδίο.
- Alfarra, A., Kemp-Benedict, E., Hotzl, H., Sader, N. & Sonneveld, B. (2011). A framework for wastewater reuse in Jordan: Utilizing a modified Wastewater Reuse Index. *Water Resources Management*, 25, 1153-1167.
- Apple, M. W. (2011). Democratic education in neoliberal and neoconservative times. *International Studies in Sociology of Education*, 21(1), 21–31.
- Battistoni, R. M., Longo, N. V. & Jayanandhan, S. R. (2009). Acting locally in a flat world: Global citizenship and the democratic practice of service-learning. *Journal of Higher Education Outreach and Engagement*, 13(2), 89-108.
- BIC-Bahai International Community (2005). *One common faith*. Haifa: Bahá'í World Centre.
- BIC-Bahá'í International Community (2010). *Rethinking prosperity: Forging alternatives to a culture of consumerism*. Contribution to the 18th Session of the United Nations Commission on Sustainable Development, New York, 3 May 2010. <http://bic.org/statements-and-reports/bic-statements/10-0503.htm>.
- Camicia, S. P. & Franklin, B. M. (2011). What type of global community and citizenship? Tangled discourses of neoliberalism and critical democracy in curriculum and its reform. *Globalisation, Societies and Education*, 9(3-4), 311-322.
- Cooper, C. Fletcher, J., Fyall, A., Gilbert, D., Wanhill, S. (2008). *Tourism: Principles and practice*. Edinburgh Gate: Pearson Education.

- Dahl, A. (2007). Ethical challenges of climate change. Paper at the *11th Conference of the International Environmental Forum*, Ottawa, 12-14 October 2007. Accessed on 25/6/11 at www.bcca.org/ief/ddahl07b.htm
- Dahl, A. (2012). Alternatives to the consumer society. *PERL 2nd International Conference*. Berlin, 19-20 March 2012.
- Eurydice (2012). *Citizenship education in Europe*. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency (EACEA P9 Eurydice and Policy Support).
- Farrell, B. & Marion, J. (2002). The protected area visitor impact management (PAVIM) framework: A simplified process for making management decisions. *Journal of Sustainable Tourism*, 10(1), 6-31.
- Fennell, D. A. & Ebert, K. (2004). Tourism and the precautionary principle. *Journal of Sustainable Tourism*, 12(6): 461-479, DOI: 10.1080/09669580408667249.
- Gaventa, J. & Barrett, G. (2010). *So what difference does it make? Mapping the outcomes of citizen engagement*. IDS Working Paper 347. Brighton: Institute of Development Studies, University of Sussex.
- Hoskins, B. L. & Mascherini, M. (2009). Measuring active citizenship through the development of a composite indicator. *Social Indicators Research*, 90(3), 459-488.
- Huckle, J. (2012). Even more sense and sustainability. *Environmental Education Research*, 18/6, 845-858.
- Jickling, B. & Wals, E. A. J. (2007). Globalization and environmental education: Looking beyond sustainable development. *Journal of Curriculum Studies* 40(1), 1-21.
- Jickling, B. & Wals, E. A. J. (2012). Debating education for sustainable development 20 years after Rio. A conversation between Bob Jickling and Arjen Wals. *Journal of Education for Sustainable Development*, 6(1), 49-57.
- Lieberman, E., Posner, D. N. & Tsai, L. (2014). Does information lead to more active citizenship? Evidence from an education intervention in rural Kenya. *World Development*, 60, 69-83.
- McCool, S. & Lime, D. (2001). Tourism carrying capacity: Tempting fantasy or useful reality? *Journal of Sustainable Tourism*, 9(5), 362-372.
- Michels, A. (2011). Innovations in democratic governance: how does citizen participation contribute to a better democracy? *International Review of Administrative Sciences*, 77(2), 275-293.
- Nicolaidis, K. (2013). European democracy and its crisis. *Journal of Common Market Studies*, 51 (2), 351-369.
- Suzuki, D. (2010). *The legacy. An elder's vision for our sustainable future*. Greystone.
- Taylor, C. (2006). *Οι δυσανεξίες της νεωτερικότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις Εκκρεμές.
- Thomas, J. S. & Durham, B. (2003). Integrated water resource management: looking at the whole picture. *Desalination*, 156, 21-28.
- Tzaberis, N., Xenitidou, S. & Mogias, A. (2014). The contribution of education for sustainable development in addressing ethical issues of climate change. *ADAPTtoCLIMATE Conference*. Nicosia, Cyprus, 27-28 March 2014.
- UNWTO-United Nations World Tourism Organization (1999). *Global Code of Ethics for Tourism. For responsible tourism*. UNWTO.
- UNWTO-United Nations World Tourism Organization (2014). *Tourism Highlights. 2014 Edition*. UNWTO.
- Webster, K. & Johnson, C. (2008). *Sense & Sustainability: Educating for a low carbon world*. United Kingdom: TerraPreta.